

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Verschijnt 3-maandelijks

Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

December 1969 No. 32

HET WEESHUIS TE WESTZAAN

EEN BESTEK UIT 1716

Het artikel, in ons orgaan no. 29 van april j.l., van Mr. J. W. Groesbeek is aanleiding geweest om het daarin genoemde bestek wat nauwkeuriger te bekijken op zijn bouwtechnische inhoud en te proberen om met die gegevens de oorspronkelijke opzet terug te vinden. Het resultaat is niet onbevredigend en toont ons wel, dat het weeshuis in Westzaan, er oorspronkelijk anders uitzag, dan de toestand was tijdens de sloop in 1955. De vrij ingrijpende veranderingen en uitbreidingen aan het gebouw hebben vooral plaatsgevonden in de eerste 100 tot 140 jaar. Ook na de torenval in 1843 en voorts in de loop der verdere vorige eeuw; o.a. werd in 1855 de smuiger verwijderd, zijn veranderingen aangebracht. Helaas is van deze zaken weinig meer terug te vinden.

In het „Besteck inhoudende de conditien waarop 't timmerwerck van 't Nieuwe Weeshuys sal werden besteet tot Westzanen agter d'kerk”, bezigt men voor de maatvoering de voetenmaat. Bekend is, dat de voet in Westzaan een lengte had van 291,3 mm;¹⁾; er gingen 12 voeten in een roede. Het gebouw moest een lengte krijgen van 52 $\frac{1}{4}$ voet (15,22 m) en een breedte van 24 voet (6,99 m); de fundering was $\frac{1}{4}$ voet langer en de eindvloerbalken (binnenzijden) lagen 51 voet (14,86 m) uit elkaar. Alleen de Oostgevel werd een één-steens muur. De lengte van het gebouw bij de sloop in 1955 was 22,04 m. Het verschil is een latere uitbreiding, die aan de linker zijde is bijgebouwd. Aan het huis zou „werden gemaekt een luyff aen t west, wyt 10 voet en soo lang als 't huys”. De hoogte van het huis werd bepaald op 19 $\frac{3}{4}$ voet (5,75 m) vanaf de vloer tot bovenkant van het wurmt, terwijl de eerste zolder 9 $\frac{1}{2}$ voet (2,77 m) boven de vloer en de tweede zolder 8 voet (2,33 m) boven de eerste lag. De aansluiting van de luif moest zo hoog zijn, dat „bet waterbort dat op de pannen leyd onder de onderkant van de bovencosyns door de weegh sal moeten heen steecken” en de lage kant ervan werd: „hoogh gesteylt 7 $\frac{1}{2}$ voet” (hoogte der stijlen 2,18⁵⁾).

Het bestek vermeldt dat de aannemer in totaal moest inheien „500 stocken” van 22 voet (6,41 m) lengte, en wel als volgt verdeeld:

„onder de zyd muur (= oostgevel) en twee endel muure”	282 st.
„aen den selve stylen”	49 st.
„aen den deurslagen van t huys”	28 st.
„aen den deurslaagen vande luyff”	36 st.
„aen den stylen van den luyff”	45 st.
„noch aen twee schoorstiens”	60 st.
„soo datter moeten geheynt worden	500 st. à 22 voet”

Na het heien moesten de stocken worden gevlaakt om het hout van het fundament erop te kunnen plaats. In het bestek wordt niet gesproken over soort en kwaliteit van het hout; dit zou nader aangewezen worden. De vloerhoogte werd in het werk overeengekomen; de onderslagen en de vloerbalken onder de stijlen waren „ribben van 5 en 6”, de tussenbalken 4 en 6. De vloer diende te zijn: „geploegt en geschaaft van 1 $\frac{1}{2}$ duym vuuren 18-voets deelen, welgewrocht”. Merkwaardig is, dat de zwaarte van stijlen, korbelen en balken van het skelet niet wordt opgegeven. Wel zegt het bestek dat „de aennemer sal moeten maecken binten geslooten met twee balcken en karbiels en op ieder boovenbalck aende styl een krambout voort wytspooren”.

De balk in het midden van het gebouw zal geen stijl krijgen aan de oostkant, doch deze balk dient aan „t boovenkalf” van het daar geplande deurkozijn te worden bevestigd, terwijl de bovenbalken op de „boovendrempel van de booven cozyns” moeten liggen. Het genoemde deurkozijn werd binnenwerks 3 voet (0,875 m) „wyt” en de onderkant van het kalf 6 $\frac{3}{4}$ voet hoog (1,965 m) met „aen elke zyd van de deurstylen een vast glas en een slag „(= luik)” daar voor wyt na den eys, en een glas daarbooven, d onderkant van de boovendrempel soo hoog als de onderkant van de onderbalken sult leggen”. Ook moest in deze gevel een „kruyscosyn” worden gemaakt, buitenwerkse afmetingen breed 5 voet 3 duim, terwijl de bovenkant van de onder-

dorpel 3 voet boven de vloer moest liggen; de tussendorpel „*accordeert*” met het kalf van het deurkozijn en de bovendorpel kwam tegen de zoldervloer te liggen. De raamindeling en/of toepassing van glas in lood ramen wordt niet in het bestek vermeld.

Wanneer we de prenten bekijken, die de torenval van 1843 in beeld brengen, dan worden we wat dit betreft ook al niet veel wijzer. Ten aanzien van de verdieping-ramen valt echter wel duidelijk op te merken, dat het gebouw reeds is uitgebreid. Er zijn nl. 5 kozijnen, waarvan de twee linker ramen een duidelijke ruitverdeling hebben van 3 hoog en 5 breed, terwijl de drie rechter kozijnen uit de bouwtijd dateren (zie verder). Deze beide prenten geven twee verschillende deurkozijnen aan: de ene een kozijn met alleen een bovenlicht, de ander met de reeds beschreven zijlichten, zodat de betrouwbaarheid van de prenten wel in twijfel moet worden getrokken. Wel geven beide tekeningen dezelfde plaats aan van dit kozijn in de gevel: in verband met de uitbreiding is het geheel naar links verschoven t.o.v. wat het bestek daarvan aangeeft.

De genoemde prenten bevinden zich in de Regenten-kamer van „*de Walvis*”.

Het bestek vermeldt verder:

In de zuidgevel moet gemaakt worden een kozijn met „*twee vaste glaasen, wyt na den eys*” in het midden van de gevel, „*met slaagen daar binnen voor*” (= binnenluiken) en in de luif nog een deurkozijn met zijlicht, welk laatste boven de „*waterback sal koomen*”. Vervolgens deze gevel „*te weegen en te waterborden so dat behoort t hout als vooren*”, d.w.z. zoals zal worden overeengekomen. In de noordgevel komen een 4-tal kozijnen, waaronder de slaapkamer „*met een veynster en een glas bez yden malckander*”.

In het „*voorent met een veynster en raam en een glas daar voor*”, terwijl in de „*buyten Vaderskamer*” komt een „*cosyn met een veynster en raam, groot na den eys*”. De hier op drie manieren beschreven kozijnen zijn alle gelijkvormig, zg. bolkozijnen. In de westgevel van de luif kwamen eveneens verschillende raam- en deurkozijnen, waaronder „*in de buytenvaderskamer aen elke kant van de schoorstien een vast glas met een slag daarvoor*”.

De luif werd van het eigenlijke huis afgescheiden door een schot van „*3/4 duyms deelen*”, terwijl de buitenvaderskamer ontstond door een dito schot dwars over de luif, 16 voet (3,66 m) „*van't noordent off*”. Ter weerszijden van de grote schoorsteen diende eveneens een schot te komen met aan de westkant er van een deur om in het „*best- off voorent te gaen*”; aan de oostkant moesten twee deuren komen en wel één „*om op d slaapkamer te gaen, en dan noch een deur daar bez yden aen om in den kelder te gaen*”. In een later stadium zijn de buitenvaderskamer en het voorend samengetrokken tot de woonkamer met het getoogde plafond van de binnenvader en -moeder; dit vertrek is thans de regentenkamer.

De indeling van de slaapkamer, waarvan de vloerhoogte bij goedvinding zal worden aangewezen, staat nauwkeurig beschreven: er dienden twee bedsteden te komen van 4 $\frac{1}{2}$ x 6 $\frac{1}{2}$ voet (1,31 x 1,89 m), zodat er van de totale lengte van 16 voet nog 3 voet overbleef, welke „*sal weesen om in den kelder te gaen en op d kamer en dat met gemackelycke trappen*”. In het voorend moest de aannemer nog maken „*een kas met bonnen van de vloer tot het solder aen, diep 20 duym, met soveel borden en deuren en bonnen als dat sal worden verstaen*”. Deze kastenpartij zou dus in het werk nader worden bepaald.

Om de zolder te bereiken diende in de zuidoost hoek een

„*wendeltrap*” te worden gemaakt „*slingerende tegen de zon aen een groote vierde part van een slag*” om dan verder als rechte trap, met stootborden en „*kantierborden*” (bomen), aan te sluiten tegen de volgende verdiepingbalk.

Voor de zuidwest hoek wordt een tot de 2e zolder doorgaande spiltrap beschreven. Deze trap moest zo uitkomen op die 2e zolder „*dat men van d twee toevallende dacken kunnen misgaen, om gemackelyck op t solder te koomen*”. Hieruit valt af te leiden, dat we te doen hebben met een schilddak.

De eerste zoldervloer diende te worden gemaakt van „*vuuren 1 $\frac{1}{2}$ duyms 20 voets deelen geploegt en geschaaft*” en de tweede vloer van „*5/4 duyms dennen 20 voets delen*”. Op de verdieping, in het midden, werd een schot geplaatst met aan weerszijden „*8 of 9 betsteeden soo als dat by goetvinding sal werden verstaen, deese betsteeden te maecken van vooren gelyck men gemeinlycks een open betstee maeckt*”. Het zes-tal kozijnen en ramen op deze verdieping in de west- en oostgevel wordt beschreven, waarbij de bovenkant van de onderdorpels komt op 3 $\frac{1}{2}$ voet (1,02 m) boven de vloer; de onderkant van de bovendorpels diende gelijk te liggen met de onderkant van de bovenbalken. Het zijn „*cosyns met een veynster en glas bez yden malkanderen*”. Van het middelste kozijn in de westgevel dienden de buitenstijlen vanaf de vloer tot het wurmt te lopen, de reden hiervan ontgaat me; ze is ook niet nader verklaard.

Wel belangrijk is de opmerking dat het weeghout aan de binnenzijde geschaafd moest wezen, hetgeen er op duidt, dat geen binnenbeschieping werd toegepast.

Ten aanzien van de schoorsteen geeft het bestek aan, dat „*den aennemer sal moeten maecken een mantel groot nei den eys in den solderbalcken stryckbinten daar d schoorstien op staet*” en voorts „*op den tweeden solder leybinten setten om de schoorstien tot de hoeck wyt te koomen, en aen t andere ent plaets tot de andere loose schoorstien te maecken*”. De schoorsteen, en ook de „*loose*” schoorsteen stonden dus op de kruisingen van hoekkepers en nok. Zowel aan de oost- als aan de westkant moest in het dak een dakkapel worden gemaakt. Evenmin als van de gebinten wordt de zwaarte van het kaphout genoemd; men geeft alleen de lengte van het dakvlak en de hoogte ter plaatse van het midden van de schoorsteen.

De afwerking van het dak is dan als volgt: „*De aennemer sal dat moeten wurmt en daar een kap op sitten gelyck voor staet en te randbalken*” (gordingen aanbrengen) „*soo t behoore en te hoecken*” (hoekkepers aanbrengen) „*gelyck voor staet ende het dack moet geschaaft werden, en dan t voorsz. huys te dacken en te tingelen en te latten en de pannen daar op te leggen en als t selve huys sal wesen gemaect en gemasselt dan te gooten om t water in de back te leyden, ende luyff meede te gooten soo t behoore, alles van t hout dat daer toe aengewissen sal werden*”.

Als laatste punt van het bestek is dan nog beschreven het moeten heien van een waterbak en „*noch aen de kelder een syd en een ent*”. De kelder bevindt zich in de N.O. hoek van het gebouw.

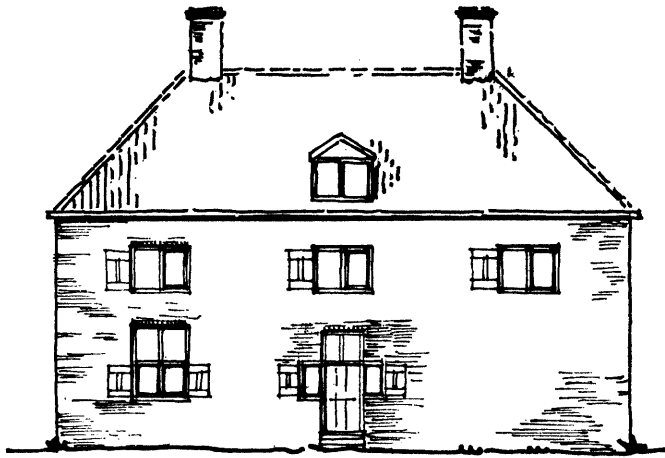
Aan de hand van de tekening van uit dit bestek geputte gegevens, krijgt men een indruk hoe het gebouw er uitzag. In een volgend nummer van het orgaan hoop ik iets van de latere toestand en de restauratie te kunnen vertellen.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

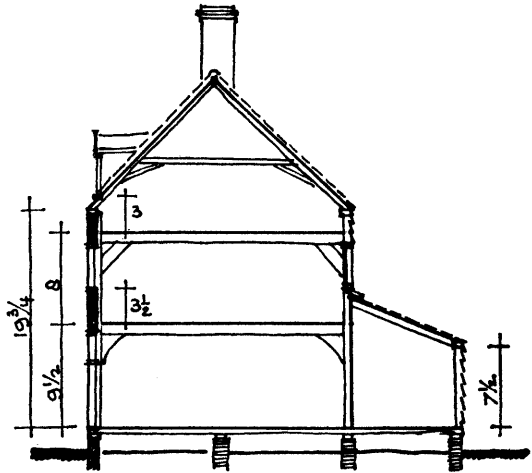
S. de Jong

*) K.M.C. Zevenboom: Nederlandse lengte- en landmaten. Amsterdam 1964, blz 123.

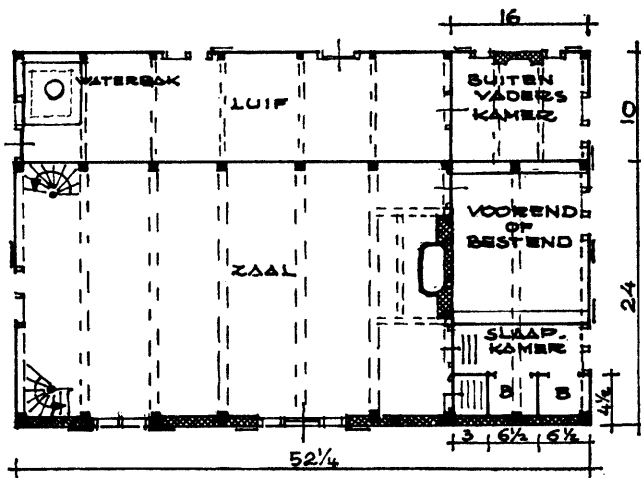
HET VOORM. WEESHUIS TE WESTZAAN GETEKEND
 NAAR HET BESTEK VAN 17 OCTOBER 1716.

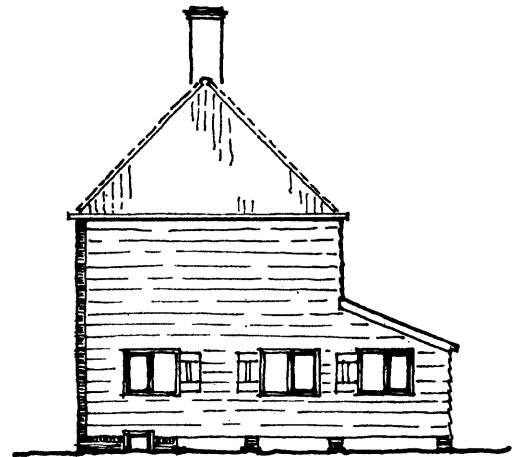
OOSTGEVEL.

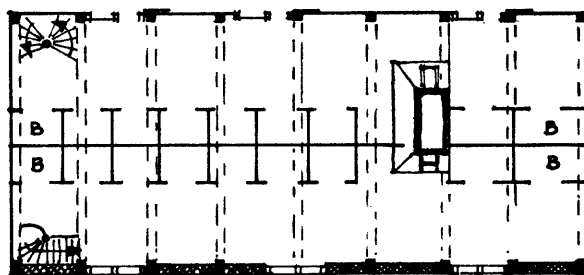
DOORSNEDE.

BEGANE GROND.

NOORDGEVEL.

1^e ZOLDER.

KAAMINDELINGEN ONBEKEND.

DE INGESCHREVEN MATEN ZIJN
 VOET MATEN 1 VOET: 291,3 MM.

SCHAAL 1:200.

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARIS 1968/1969

Het afgelopen verenigingsjaar heeft zich gekenmerkt als zeer rustig. Tot ongerustheid overigens van het bestuur. Ondanks een aantal grote propaganda-akties, waarbij enkele duizenden Zaan-anters werden aangezocht lid te worden, heeft het ledental zich niet voldoende uitgebreid. De meeste nieuwe leden kwamen bovendien nog van buiten de Zaanstreek. Het lijkt erop dat in de streek zelf een verzadigingspunt is bereikt. Uiteraard legt het bestuur zich daarbij niet neer. Het beraadt zich er over op welke wijze een en ander kan worden doorbroken. Wellicht door middel van propaganda-activiteiten met visueel materiaal (exposities e.d.). Uitvoering daarvan zou evenwel een aanzienlijke inbreuk doen op de penningen, die wij toch graag zo volledig mogelijk aan de Stichting willen afdragen. Vanaf deze plaats doet het bestuur graag een beroep op de leden om suggesties te doen, terwijl uiteraard direkte medewerking nog meer op prijs zal worden gesteld.

Laten wij met z'n allen blijven vasthouden aan de 1000 leden, wanneer we straks in 1971 tien jaar bestaan.

Het moet er toch inzitten.

De verkoop van de bekende Zaanse Schans puzzel is dit jaar ook naar tevredenheid verlopen. Hoewel de derde druk nog niet volledig is uitverkocht, is er toch weer aardig winst gemaakt. Thans dienen wij ons te beraden over andere verkoopactiviteiten, nu de puzzel na 5 jaar z'n glorie-tijd uiteraard gehad heeft.

In de bestuursamenstelling kwam een wijziging in die zin, dat de heer T. Neuhaus verzocht ontheven te worden van zijn bestuursfunctie. Ook in de vakature van de heer G. C. Huig is nog niet voorzien.

In de aankondiging voor de jaarvergadering stelt het bestuur twee kandidaten voor. Tijdens de jaarvergadering kunnen de leden zich over deze kandidatuur uitspreken.

Het bestuur vergaderde op 25 februari, 12 augustus en 16 september 1969.

FINANCIËEL OVERZICHT PER 31 OKTOBER 1969

Uitgebracht op de Jaarvergadering der Vereniging te Zaandam, op 3 november 1969.

Ontvangen

Saldo 1 oktober 1968	f 16.691,74
Ontvangen contr. in 1968	giro f 2.116,44
„ „ in 1969	giro „ 7.513,67 „ 9.630,11
Ontvangen contr. in 1968	bank „ 27,50
„ „ in 1969	bank „ 237,50 „ 265,—
Giften	„ 2.025,—
Rente 1968	„ 399,68
Mappen, platen enz. in 1968	f 359,40
id. in 1969	„ 51,80 „ 411,20
Puzzels	„ 5.087,53
Totaal	f 34.510,26

Uitgaven

Afdracht aan Stichting over 1968	f 16.000,—
Derde oplage puzzels	„ 1.385,—
Algemene onkosten	„ 93,52
Onkosten puzzels:	
(vracht en adm.kosten Huig, verzekering,	
opslag).	„ 925,43
Porto en overige kantoorkosten	„ 699,80
Drukwerk:	
(orgaan, folders, antwoordkaarten enz.).	„ 485,16
Saldo in kas:	
Postgiro	f 1.184,19
Nutsspaarbank	„ 13.637,16 „ 14.921,35
Totaal	f 34.510,26

KONTRIBUTIE 1970

Zoals in het vorige nummer vermeld, is van het begin af aangenomen, dat onze leden hun contributie, gireren, liefst z.g. automatisch, en . . . in januari.

Wilt U maatregelen nemen, zó dat de penningmeester in januari 1970 Uw contributie voor dat jaar per giro ontvangt? Zijn gironummer vindt U op deze bladzijde.

LEDENWERFACTIE

NAAR DE DUIZEND LEDEN!

In 1971 bestaan wij 10 jaar. Werkt U mee om 1000 leden te bereiken?

Slaagt U zelf niet, geef ons dan adressen van oud-Zaan-anters en andere belangstellenden. Wij doen de rest.

Nieuwe leden: De bewaarmap!

Als U ons orgaan, dat viermaal per jaar verschijnt, wilt bewaren, koop dan onze speciale map, gemaakt van stevig karton uit de papiermolen „De Schoolmeester”. Prijs inclusief porto f3.10. Per giro te bestellen bij de penningmeester.

PUZZELS

In de boekhandel van de Zaanstreek is onze puzzel à f 4,20 verkrijgbaar. U kunt ook bestellen à f 4,75 (per giro) No. 626379 aan de heer B. Ijskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans, Zaandam.

Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans”

Opgericht 1 oktober 1961

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secretariaat: A. Voorbergen, van Ostadestraat 7, Zaandam

Penningmeester: D. de Boer Ezn.,

Evertsenstraat 1, Wormerveer

Postgiro 742899 ten name van:

Penningmeester Ver. Vrienden van de Zaanse Schans,
Wormerveer

